

***Бойко Аліна Василівна, д.е.н., доцент, професор** кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічний університету*

ТЕОРІЯ СТІЙКОСТІ В ЕКОНОМІЦІ: ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

Теоретичне осмислення стійкості економічних систем пов'язане переважно із новітніми явищами та процесами у глобальній економіці, їх нелінійною динамікою наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., тоді як теорія стійкості систем у природничих науках має більш ранній період становлення [1]. Наразі сфера застосування поняття «стійкість» досить широка. Це поняття давно перетнуло рамки фізичного осмислення, як таке, що зумовлене закономірностями руху механічних систем, і стало загальнонауковим.

Зважаючи на історичну традицію накопичення знань про стійкість та основні методологічні підходи до визначення змісту цієї дефініції [2], правомірно стверджувати, що стійкість є універсальним атрибутом матеріальних і нематеріальних явищ і процесів, зокрема внутрішніх властивостей живих і штучних систем, соціально-економічних і суспільно-політичних відносин. Загальнонаукова та філософська природа поняття «стійкість» зумовлює складність і неоднозначність її тлумачення, на чому наголошували ще у минулому столітті.

В умовах нарощування глобальних суперечностей і зростання трансферу кризових явищ між національними економіками постають складні та багатогранні проблеми, які на ґносеологічному рівні потребують дослідження категорій та економічних законів, що складають найглибшу сутність економічних систем, розкриття процесу їх еволюції, передбачення тенденцій розвитку. З огляду на це, пізнання властивостей чи визначення характеристик економічних систем потребує використання потужного арсеналу засобів і прийомів дослідження. Розробка методології вивчення такої властивості економічної системи, як стійкість, повинна здійснюватися із орієнтацією на осучаснення економічної парадигми та врахуванням основних положень теорії стійкості систем.

Виходячи із теоретичного осмислення стійкості відкритих динамічних систем, об'єктивність поняття «стійкість» в економіці не заперечує змін і суперечностей, які, виникаючи і розв'язуючись, не руйнують життєво важливі співвідношення окремих складових у відповідній системі. Аксиоматично стійкість економічної системи є необхідною умовою для розширеного відтворення, для реалізації інтересів економічних суб'єктів на ринку та здійснення їх основних видів діяльності.

Стійкість є властивістю системи, що полягає у здатності останньої змінюватись під впливом зовнішніх чи внутрішніх збурень, але при цьому зберігати свої життєво важливі структурні та функціональні параметри, що дає підстави припустити, що стійкість економіки є необхідною умовою, насамперед, для простого відтворення. Соціально-економічною формою стійкості національної економіки виступають відтворювальні процеси в економічній системі.

Окрім того, стійкість економічної системи розглядається з позиції руху відповідної системи у напрямі позитивного ефекту, хоча економіка цілком може мати нисхідний тренд (економічний спад), коли починається процес її руйнування, наприклад, у формі припинення функціонування неефективних, технологічно застарілих виробництв. У класичних підходах політекономії стійкість є взаємообумовлене існування і функціонування окремих економічних відносин, що у своїй взаємодії зберігають стан рівноваги. В умовах нелінійної динаміки економічного розвитку та нерівноважності економічних процесів, стійкість економіки означає властивість економічної системи зберігати свої структурно-функціональні орієнтири руху на усіх етапах її циклічного розвитку.

Усе це дає підстави стверджувати, що стосовно економічної системи категорія «стійкість» не виключає стан рівноваги як прояв ефективної взаємодії суб'єктів економічної діяльності через економічні зв'язки, які постійно реалізуються і розвиваються. З позиції політекономії стійкість економічної системи виражає такий її стан, при якому розвиток усіх визначальних її елементів відбувається переважно при збереженні їх рівноваги.

Під стійкістю економіки розуміють її самозабезпеченість і незалежність від зовнішнього постачання природних ресурсів. Науковці зазначають, що особливу стійкість економіці Росії надає та обставина, що за запасами паливно-енергетичних ресурсів країна посідає провідні позиції у світі [3, с. 5]. Лідерство на світовому ринку природних ресурсів формує передумови для стійкості економіки, однак є недостатнім для того, щоби економічна система країни була здатна реагувати на виклики різної природи та відновлюватися після дії негативних впливів, і більше того, в умовах формування нового технологічного укладу – дискусійним і нетривалим. Самий по собі природно-ресурсний потенціал не забезпечує стійкість національної економіки, оскільки потребує ефективного використання, відновлення та збереження. При цьому позитивної оцінки заслуговує такий підхід до інтерпретації стійкості економіки через пошук саме національних особливостей її формування.

Місткішим вважаємо тлумачення стійкості економіки як здатності системи (включаючи національну економіку) зберігати незмінність траєкторії свого руху, здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім флуктуаціям, що можуть викликати скачок на іншу (рівноважну чи нерівноважну) траєкторію, тобто фактично здатність зберігати параметри у визначеній області значень [4, с. 148]. При цьому визначення такого гатунку мають відображати також унікальність економічної системи щодо інших систем, детермінувати особливості її функціонування та складових.

Також варто зважати на загострення соціально-економічних і суспільно-політичних протиріч, суспільно-екологічні та економічно-екологічні проблеми, трансформацію ролі держави та зростання суперечностей між державами, як важливі характеристики сьогодення, які, виражаючи ознаки економічної реальності, логічно наповнюють зміст поняття «стійкість економічної системи». У науковій літературі зазначена проблема розглядається переважно у контексті досягнення стабілізації економічної системи, переходу до економічного зростання, зміцнення інвестиційних і фінансових процесів. З огляду на це, нерідко має місце ототожнення

стійкості економіки з такими поняттями, як стабільність економіки, сталий розвиток, стійкий розвиток.

Ще одним важливим аспектом розробки методології дослідження стійкості економічної системи є взаємозв'язок стійкості національної економіки із економічною безпекою країни. У науковому обігу існує термінологічна неузгодженість. Зокрема, окремі науковці економічну безпеку розуміють як внутрішню мінімально-необхідну стійкість системи, яка дозволяє забезпечувати її життєздатність. У наведеному визначенні терміну має місце перехресне визначення поняття як одне із порушень правила співмірності при з'ясуванні його суті, коли один місткий термін розкривається із використанням іншого, не менш місткого та складного. Насамперед, під безпекою слід розуміти захищеність країни від наявних і потенційно можливих загроз або здатність країни до захисту національних економічних інтересів від таких загроз.

З вивчення змісту інших визначень поняття «економічна безпека» [5, с. 5; 6] слідє висновок про те, що стійкість економічної системи країни виступає фундаментом, на якому будується її економічна безпека. Мета останньої полягає у недопущенні нерационального використання національного багатства, його перерозподілу на користь конкуруючих країн. Більше того, критерієм економічної безпеки країни, як зазначено у відповідній Концепції, є здатність національної економіки зберігати або, принаймні, швидко поновлювати критичний рівень суспільного відтворення в умовах припинення зовнішнього постачання або кризових ситуацій внутрішнього характеру [5]. Зазначене дає підстави стверджувати, що стійкість економіки є одним з критеріїв економічної безпеки країни.

Методологічною основою дослідження стійкості економічної системи країни правомірно прийняти такі положення. Стійкість економічної системи є основою життєздатності економіки країни та визначається національною економічною моделлю. Стійкість властива об'єктам різних ієрархічних рівнів: від домогосподарств і до рівня світової економіки, але важливою умовою всебічного та комплексного її оцінювання є уникнення розгляду будь-якого з таких об'єктів

окремо. Перспективи забезпечення стійкості національної економіки певною мірою визначаються загальними тенденціями розвитку світової економіки. Стійкість національної економіки є її комплексною властивістю, яка узагальнено відповідає за здатність економічної системи країни зберігати свої життєво важливі параметри та функції на усіх етапах циклічного розвитку під дією як внутрішніх, так і зовнішніх впливів. Стійкість економічної системи означає здатності цієї системи забезпечувати ефективний розподіл і перерозподіл ресурсів та активів, який сприяє довгостроковому економічному зростанню та розвитку, а також суспільному добробуту, незважаючи на шоківі впливи. Якщо економічна система країни стійка, то потенційно вона здатна розвиватися, а наявні механізми саморегулювання (стабілізації і рівноваги) здатні забезпечити умови комплексного розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем в умовах глобалізації.

Література

1. *Бойко А.В.* Еволюція концепції стійкості: від природничого до економічного контексту / А.В. Бойко // Економічна теорія. – 2013. – №4. – С. 27–37.
2. *Куклина Е.А.* Устойчивость экономической системы: методологические подходы к определению понятия, виды устойчивости, типы устойчивого развития // Образование. Экономика. Общество. – 2007. – № 3. – С. 44.
3. *Пороховский А.А.* Россия и мировая экономика // США: экономика, политика, культура. – 1999. – № 3–4. – С. 3–17.
4. *Ерохина Е.А.* Теория экономического развития: системно-синергетический подход. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1999. – 160 с.
5. Концепція економічної безпеки України / Ін-т екон. прогнозування ; кер. проекту В.М. Гесць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
6. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/file/link/222830/file/1277.TIF>